

**KAPRONCZAY KÁROLY – SZEMKEŐ ENDRE:
KOSSUTH ZSUZSANNA ORSZÁGOS FŐÁPOLÓNŐ MŰKÖDÉSE
AZ 1848–1849. ÉVI SZABADSÁGHARCBAN¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Szállási Árpád**

A betegápolás szempontjából két lényeges momentumra kell rámutatnunk, amelyben a magyar szabadságharc egészségügye jóval megelőzte saját korát. Az egyik a társadalom öntevékeny erejének mozgósítása, a másik a nők munkájának igénybevétele. Mindkettő a kórházi betegellátás megszervezésével kapcsolatos, amire lényegében Debrecenbe került sor. A súlyos kötszer, tépés és egyéb kórházi felszerelések hiányának enyhítése érdekében, 1849 februárjában született az a javaslat, hogy az országosan alakuló önkéntes nőegyletek segítségét kérjék. Kossuth Lajos feleségének, az Önkéntes Nőegylet elnöknőjének felhívására lelkes asszonyok és leányok kezdtek el a lepedők, a párnák és kötszerek felhasználható vásznak gyűjtését, leányiskolákban pedig tépéseket készítettek. Már ekkor több nő bekapcsolódott a kórházi munkába: biztosították a tisztaságot, vezették a kórházak konyháit, de a sebesültek gondozásában is részt vettek.

A nők ápolási célra való bevonása intézményessé csak 1849. április 16. után vált, amikor Kossuth Lajos országos főápolónővé nevezte ki Meszlényiné Kossuth Zsuzsannát, legfiatalabb nőtestvérét.

Kossuth László legkisebb gyermekeként 1822. február 19-én született Sátorajaujhelyen. Serdülő leányként, 1833-ban szüleivel együtt Pestre került, ahol megélhetésükről Kossuth Lajos gondoskodott. A Törvényhatósági Tudósítások másolása és szétküldése révén ismerkedik meg a politikai élettel. Kossuth fogsága idején a család megélhetését a Wesselényi Miklós által irányított gyűjtésből biztosították, Kossuth Zsuzsanna közvetítő és hírvivő szerepet vállalt fivére és barátai között. Az 1838. évi téli árvíz miatt a család Alsódabasra költözött. Zsuzsanna továbbra is állandó levelezésben állt Vörös Antal ügyvéddel, Kossuth Lajos későbbi titkárával. Alsódabasról küldte éles szemű és tájékozott leveleit fivérére és a politikai életéről.

1841-ben ment férjhez Meszlényi Rudolffhoz – Kossuth Lajos feleségének fivéréhez –, és hamarosan két leánygyermeket szült. A férj ismert ügyvéd és Kossuth-párti megyei politikus volt, aki egyetértett azzal, hogy felesége is bekapcsolódjék a politikai életbe. Erre az Országos Védegylet megalakulása adott lehetőséget, amelynek első megyei szervezetét éppen Meszlényi Rudolf és felesége alapította meg Fejér megyében. Harmonikus családi életét férje váratlan halála (1847. január) törte meg. Meszlényi halála után néhány héttel hozta világra Zsuzsanna harmadik

¹ Forrás: Kapronczay Károly – Szemkeő Endre: Kossuth Zsuzsanna országos főápolónő működése az 1848–1849. évi szabadságharcban. = Honvédorvos, 1979. pp. 133–141.

A szerzők által felhasznált nyomtatott források:

Osváth Zsuzsa: A betegápolás regénye a magyar szabadságharcban. Bp., 1961. 155 p.

Földes Éva – Szabó Emma: Kossuth Zsuzsanna. A magyar szabadság ismeretlen hősnőjének élete és levelei. Bp., 1944. 159 p.

Memorial of Mad(ame) Susanne Kossuth Meszlényi. Boston, 1856. 64 p.

gyermekét. A márciusi forradalom idején már Pesten tartózkodott, de gyermekágya miatt nem vett részt az eseményekben. Rövid időre sárbogárdi magányba vonult gyermekeivel együtt. Ennek ellenére élénk figyelemmel kísérte a politikai életet. 1848 tavaszán Pesten lakást bérelt, ahol diákok ételmezéséből tartotta el családját.

Kossuth Zsuzsanna és családja, valamint a vele élő anyja, 1849. január 1-jén elmenekült Pestről. Debrecenben Könyves Tóth Mihály református lelkész házában kaptak menedéket.² Egyes feltevések szerint Kossuth Zsuzsannától származik a Nőegylet megalakításának gondolata, amelynek célja a kórházi betegek gyámolítása volt. A Nőegylet elnökének Kossuth Lajosnét választották meg. Kossuth Zsuzsanna a tépések készítését irányította. Lakása közelében létesült az a raktár, ahová a tépéseket, a kórházaknak szánt felszereléseket és fehérneműket szállították.³

Kossuth Lajos 1849. április 16-án levélben értesítette Görgei tábornokot, hogy hűgát az összes tábori kórház főápolónőjévé nevezte ki. Egyidejűleg meghatározta a főápolónő feladatkörét és a kórházparancsnokoknak az ápolónőkkel kapcsolatos kötelmeit:

„Hogy pedig ebbéli fáradozásának minél kívánatosabb sikere legyen, a tábori kórházak parancsnokai és felügyelő orvosai oda lesznek utasítandók, hogy mind azon intézkedéseknél, miket a kórházakban – az orvosi segedelmeken kívül – a gyöngédebb ápolásra nézve a főápolónő, vagy meghagyásánál fogva a segédápolónők haznosnak és czélszerűnek tartandanak, azokban a kórházparancsnokok és felügyelő parancsnokok minden kitelhető segédkezéssel, lenni mulaszthatatlan polgári köteleességüknek ismerjék.”⁴

A Kossuth-levél és a Közlönyben megjelent kinevezés a katonai parancsnokok és a honvédorvosi kar tagjai körében több helyen ellenkezést váltott ki, nehezen értették meg annak igazi értelmét. Mindenestre Kossuth Zsuzsanna élvezte Flór bizalmát. A főápolónő felügyelete alá rendelték az Országos Kórodai Főápolónői Intézetet,⁵ amely Debrecenben a Kereskedelmi Minisztérium épületében, a Czeglédi úton nyert elhelyezést. Itt állították fel a központi kórházi anyagraktárat is, amely felett a főápolónő rendelkezett. Ettől függetlenül a Nőegylet is rendelkezett saját készletekkel, amelyet rendszeresen a főápolónő rendelkezésére bocsátottak vagy annak felkérésére a kijelölt helyre továbbították. Mindkét helyen csak az ápoláshoz szükséges felszereléseket (ágyakat, párnákat, takarókat, fehérneműket, kötéseket stb.) tárolták. A gyógyszereket és az orvosi felszereléseket (műszereket, sebész-készleteket stb.) külön kezelték.

Kossuth Zsuzsanna kinevezése után, már 1849. április 23-án felhívásban fordult a tábori kórházak igazgatóihoz:

„...legyen szíves haladék nélkül azon hiányokról tudósítani, amelyek az orvosi segedelmeken kívül a betegeknél szorosabb értelemben vett ápolás, az ételmezés és a tisztaság fenntartása körében mutatkozik, miszerint addig is, amíg a szükséglet javításáról személyes tapasztalást szerezhetnénk, a hiányok elhárítása körül haladék nélkül intézkedhessem.”

(1849. április 22-én pl. 125 főre számított kórházi készlet Gödöllőre szállításáról intézkedik.) Ugyancsak ezekben a napokban küld felhívást a magyar asszonyokhoz és leányokhoz és ápolási munkára buzdítja őket:

„Ne várjatok hivatalos kiküldetéseket, ne várjátok a rendszabályok kihirdetését. Minden nő, aki erőt érez magában, keresse fel a helyben vagy vidéken levő kórházakat. Ha elhagyott állapotban szűkölködve, minden kényelmi cikk nélkül találja azokat, szólítsa fel a legközelebbi polgári hatóságot, legyen az kormánybiztosi, megyei vagy városi hatóság, a kórházi szükséges

² A Petőfi barátságát is élvező, a forradalmi beállítottságáról ismert ifjú lelkészt a szabadságharc bukása után, elsősorban a Kossuth-családnak nyújtott vendéglátásért több évi börtönre ítélték.

³ MOL Országos Honvédelmi Bizottmány, kormányzóelnöki ált. iratok (H 2) 1849/5697.e.

⁴ Uo.

⁵ A szakirodalomban sokszor Főápolónői Hivatalként szerepel.

készletek beszerzésére, ha a körülmények úgy kívánják, requisitio útján is... És ha akár a hatóságok, akár a kórház igazgató személyzet által gátoltatást vagy erélytelenséget tapasztalnatok a közmunkálkodásban, tegyetek nekem rögtön jelentést, hogy eszközölhessem azon egyéneknek méltóbbakkali felcserélését. Egyesüljetekek városonként, kerületenként és osszátok fel magatok között a munka napjait, minden percben ápoló gonddal örködjetekek a szabadságért szenvedőknek még álmai fölött is.”

Tevékenysége nagy segítséget jelentett az egészségügyi osztálynak. Ellenőrző munkáját segítette Flór Ferenc azon rendelete, amely 1849. május 7-én jelent meg a Közlönyben:

„...addig is míg az újon kidolgozandó ápolási rendszabályok hivatalosan közöltetnek, kötelességül tűzetek ki minden katoná kórházigazgató s parancsnoknak: az országos főápolónő akár ideiglenes akár állandósítandó rendszabályait sikeresíteni s úgy gazdasági, mint ápolási szempontból ötöle utasítást venni és neki felelni az általa kitűzött kötelessége körébe tartozandó; egyszersmind a kórház és kezelés körül tapasztalandó vagy feladott vádák esetén vizsgálatot rendelni és kiderülendő hűtlenség esetében a vétkes egyéneknek elbocsájtátásukat és czélszerűbbekkel kipótlásukat eszközölni.”⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy 1849. április-májusban a nőknek ápolói feladatkörbe való bevonása még csak elhatározás volt, de nem szakítottak egyik napról a másikra a hagyományos katonai kórházi ápolási gyakorlattal. Flór 1849. május 14-én a következőkről rendelkezik:

„Az Országos Főápolónő közreműködésével kórházi ápolókul nők fognak alkalmaztatni, mivel azonban valószínű, hogy a kórházak számához képest kellő arányban, illy ápolónők rögtön vállalkozni nehezen fognak, ennél fogva minden kórházi parancsnokságok és igazgatóságok oda utasítatnak: hogy a kórházakban eddig létezett valamennyi férfiápolókat, a fentebb érintett kísérlet miatt el ne bocsássák, sőt azokat, kik az ápolásra alkalmasak s arra kellő ügyességgel bírnak – az illető katonai hatóságok által tábori szolgálat alól mentessék föl és a kórházakban továbbra is múlhatatlanul tartsák meg –, annál is inkább, mivel a női kezek a betegeknek nyújtandó terheesebberőt igénylő ápolás férfi segítség nélkül nem is elégségesek.”

Maga Kossuth Zsuzsanna szorgalmazta ugyan a nők teljes bevonását a kórházi munkába, de egyetértett a férfiak egyidejű alkalmazásával is. Például 1849. június 23-án, amikor Schweidel tábornok, Pest katonai parancsnoka Kossuth Zsuzsannától ápolónőket kért a pesti katonai kórházba, ő – mérlegelve a kórház helyzetét – férfi ápolók felvételét javasolta.

A Kossuth Zsuzsanna-féle felhívások nyomán 1849 májusában megalakultak a Nőegyleteken belül a betegápoló egyletek, amelyek tagjai valóban részt vettek a kórházi munkában. A Közlöny egyre több olyan hírt közölt, hogy a nők részéről tapasztalt lelkesedés és önfeláldozás országosan nagy elismerést aratott.

Kossuth Zsuzsanna feladatkörének lényeges része az ellenőrzés, a helyszínen történt felmérés és az újabb kórházi intézmények létesítésére és telepítésére vonatkozó javaslattétel volt. Az egészségügyi osztály pontos útitervet dolgozott ki számára, külön figyelmébe ajánlotta a tiszafüredi, a jászberényi, a hatvani, a gödöllői, a váci, a balassagyarmati, a lévai és általában a távoli kórházakat.⁷ Elsősorban azokat, ahonnan nem rendelkeztek megbízható adatokkal, vagy éppen nehéz helyzetükről volt tudomásuk. Kísérőnek Barna Ignác főorvost rendelték mellé, aki szakértelmével segítségére volt. Barna kinevezése ellentétes volt Kossuth Lajos eredeti elképzelésével, hiszen ő a főápolónő mellé az Irgalmas nővéreket szánta kísérőnek. Ez nem vált be, hiszen az ápoláshoz értő Irgalmas nővérek a kórházszervezési kérdésekben nem tudtak tanácsot adni.

⁶ MOL 1848–1849. minisztériumi levéltár, Honvédelmi Minisztérium Egészségügyi Osztály (H 85.) HM eü. oszt. 1427/1849. máj. 14.

⁷ MOL H 85. HM eü. oszt. 1546/1849. – az Egészségügyi Osztály útiterv-javaslatáa.

Kossuth Zsuzsanna és Barna Ignác országos szemléjüket a gyöngyösi kórházban kezdték meg, amelyről Barna igen részletes jelentést küldött Flórnak. A főápolónő szemléi során minden intézményt felkeresett, közben javaslatot tett újabb intézmények létesítésére, pontosan megjelölte az esetleg használatba vehető iskolákat és egyéb épületeket. Kossuth Zsuzsanna sokrétű feladatai mellett, foglalkozott a hadifogoly betegekkel kapcsolatos kérdésekkel is. (...)

Pest visszafoglalása után Kossuth Zsuzsanna is a fővárosba érkezett és jelentős szervező munkát fejtett ki a központi tábori kórház felállításában és felszerelésében – a későbbi Ludovika épületében –, amit pedig sokszor akadályoztak a katonai és polgári hatóságok ellentétes rendelkezései. A katonai kórházakban már jelentős számban dolgoztak önkéntes nők, kb. azonos számú vezényelt honvéd- és fizetett polgári ápolóval együtt. A szolgálati szabályzat szerint az önként jelentkező nők ápolási kiképzését az egyes kórházak orvosai végezték, sajnos hiányzott a központi oktatás.

Flór helyét 1849. június elején Lumniczer Sándor főtörzsorvos, a pesti egyetem későbbi neves orvostanára foglalta el. Lumniczer elődjével azonos álláspontra helyezkedett az ápolás és az ápolónők kérdésében. Kossuth Zsuzsanna feladatkörét nem korlátozták, továbbra is ő állt az Országos Kórodai Főápolói Intézet élén. (...)

1849. június végén az osztrák és az orosz hadsereg létszámfölénye miatt a kormány számolt Pest és Buda feladásával, ezért a védelmet a déli területekre helyezték át. Kossuth Zsuzsanna legfőbb feladata a sebesültek elszállíttatása és a déli területeken újabb kórházak telepítése lesz. Javaslatára Balogh Pálnét, Pest főápolónőjét szállítható sebesültekkel Komáromba helyezték át, ahol hosszabb védelemre számítottak. Zsuzsanna július 4-én Szegedre ment, de még előbb Pesten felhívással fordult a főváros asszonyaihoz. Ebben többek között a következőket írja:

„Mint nőegyleti tag szoltam hozzátok Debrecenből, midőn elébe mentünk a véres küzdelmek által nyerendő szabadságnak. Azóta kormányi megbízás tűzte ki kötelességemül az önként választott pályát, hőseink ápolását. Most én intézek hozzátok kérelmet. Intézem a kormány megbízásából, ki azon reményben bízandja rátok a hon hű fiait, testvéreiteket, hogy őket a vészsújtotta honnak megtartani és visszaadni kedves mulasztthatatlan kötelességeteknek tartandjátok... A kormány másodszor elhagyja a fővárost, hogy a honmentés nagy műveletét bevégezni törekedjék. Minden intézkedés megtéetett a könnyebb sérültek elszállítására: de vannak, akik az út nehézségeit meg nem bírnák és ezeket ajánlom jótékony figyelmetekbe. Vegyétek őket házaikba, gyógyítsátok saját orvosaitok által, ápoljátok őket nőkhöz, honleányokhoz méltó feláldozó hűséggel, kezeitekbe tettem életüket, épségüket. Tartsátok meg őket a honnak s az életnek, hogy örvendezhessenek a szabadságnak, amelyet kivívni segítének. Legyetek szerény munkásai a közboldogságnak, legyetek őrangyalai szenvedő hőseinknek, legyetek nők!

Hogy ezen felszólítás nyomán felmerülő segedelmzésnek irányt és összpontot adjak, megkértek és megbízom három nőt, kik nemes ígéretükhöz képest eszközei leendének minden önkéntes jótéteménynek. Neveik ismeretesek szenvedő honvédeink előtt: Székács Júlia, Balogh Amália és Forster Karolina.

A kórház-igazgatók hivatalosan értesítvék, miszerint a fennevezett asszonyságok felszólítására sebesült beteg honvédeinket akár összesen, akár egyenként a nők ápolására bocsájtani kötelesek...”

Intézkedett arról is, hogy a családokhoz el nem helyezhető honvédeket az Irgalmas-rend budai kórházába szállítsák át. A betegeket befogadó szegény sorsú családok között – ápolási díjként – Kossuth magánpénztárából kétszáz honvéd kéthavi zsoldjának megfelelő összeget osztottak szét. – Szegeden szép számmal jelentkeztek kórházi munkára nők, mégis komoly nehézségekkel kellett megküzdenie: el kellett simítani a kórház orvosai és ápolónői közötti ellentéteket; segédkezni kellett továbbá az áthelyezett pesti kórház letelepítésében és felszerelésében.

Az egyre súlyosbodó helyzetben Kossuth Zsuzsanna is követi a kormányt Aradra és itt éri a világsi fegyverletétel. Családjával északi irányba menekült, de Nagyváradon fogságba esett. Az orosz parancsnokság Kossuth családjának külön szállást biztosított és csupán a házi őrizet

jelképezte a fogságot. Néhány hét után Haynau kikérte Kossuth Zsuzsannát, anyját, valamint testvéreit az orosz parancsnokságtól és a budai várbörtönbe vitette őket. Hamarosan sor került Kossuth Zsuzsanna perére, amelyben életét az egykori osztrák hadifogoly tisztek mentették meg: tanúsították, hogy egyenlő ápolásban és gondoskodásban részesültek a magyar sebesültekkel.

Kiszabadulása után Pesten gyermekek neveléséből tartotta fenn családját, de segítette a bebörtönzötteket is. Kapcsolatba került Jubal Károly-féle összeesküvéssel, amelynek leleplezése után őt is letartóztatták és 1851. decemberében az Újépületbe vitték, ahol kiújult régi tüdőbetegsége. Súlyos állapotban került már a bécsi rabkórházba, ahonnan az amerikai követ közbenjárására szabadult. Magyarországról száműzték. Előbb Brüsszelben telepedett le, ahol csipkeverő műhelyt tartott fenn, de az osztrák követség zaklatásai miatt kénytelen volt Amerikába távozni. Ott halt meg 1854. június 29-én.

*

Öt irat a főápolónő működése köréből

Flór Ferenc levele a Debreceni Katonai Ruhabizottmánynak⁸

Kossuth Lajosné a Nőegylet Elnöke a mai napon hozzám intézett nyilatkozatában az érintett egylet nevében – a katonai kórodában sínlődő sebesültek részére 1000 lepedő magvarrását – átvállalni kegyeskedvén – ugyan azért a ruha bizottmány igazgatójának ezennel meghagyom: hogy a kérdéses 1000 lepedőre szükséges vásznat a Csapó utczában 317. sz. alatt lakó Meszlényi Susanna asszonynak – nyugtatvány mellett – rögtön szállíttassa át.

köszönettel
Flór Ferenc
s.k.

- - - - -

A Nő Egylet elnöke, Kossuth Lajosné a Hadügy Miniszternek!⁹

Hadügy Miniszter úr, folyó év és hó 24-ről J/0. 7681 szám alatt szíves megkereső levele folytán, a megalakult nőegylet nevében, a Katonai Kórodában sínylődő sebesültek, s más betegek részére szükséges 1000 lepedő megvarrását a legszívesebb készséggel át vállalom, kérvén Hadügyminiszter Urat, a ruha bizottmány felügyelőjét oda utasítani, miként az a vászon anyagot Meszlényi Susanna 317. sz. alatti lakásán az ő nyugtája mellett adasson át.

Az egyesület örömmel karol fel minden körülményt, szívesen részt vesz, s gondoskodást tanúsít azok iránt, kik is imádott Hazánk le rombolni célzott szabadsága mellett fegyvert fogván – sebeikkel küszködnek – s kinyilatkoztatja, hogy e tárgyban fáradhatatlan közre munkálkodásra Hadügy Miniszter úr folytonosan számot tarthat.

A Nőegylet Elnöke
Kossuth Lajosné
s.k.

- - - - -

⁸ MOL H 85. HM eü. oszt. 708/N

⁹ Uo.

Flór Ferenc levele a Tábori Kórházak t. Főápolónőjének,
Meszlényi Kossuth Susanna asszonyságnak¹⁰

Az osztály legnagyobb örömmel üdvözli Kegyednek megkezdett működésében olly szép eredménnyel kecsegtető célját a szándékba vett körúthoz szerencsét kívánva s a t. becses t. figyelmét a Tiszafüredi, Jászberényi, Hatvani, s különösen a Gödöllői, Váci, B. gyarmati, Lévai mint távolabb fekvő – valamint minden közbeeső, de az osztály tudtán kívül csak ideiglenesen rögtönzött mozgó kórházakra irányítani...
kiadandó

Flór
s.k.

- - - - -

Flór Ferenc rendelettervezete

Közlönybe!¹¹
1849. máj. 14.

Az Országos Főápolónő közreműködésével kórházi ápolókul nők fogván alkalmaztatni, mivel valószínű, hogy a kórházak számához képest kellő arányban – illy ápolónők rögtön vállalkozni nehezen fognak, ennél fogva minden kórházi parancsnokságok és igazgatóságok oda utasítatnak: hogy a kórházakban eddig létezett valamennyi férfiápolókat – a fentebb érintett kísérlet miatt el ne bocsássák, sőt azokat, kik az ápolásra alkalmasak, s arra kellő ügyességgel bírnak – az illető katonai hatóságok által tábori szolgálat alól mentessék föl és a kórházakban továbbra is multhatatlanul tartsák meg, – annál is inkább, mivel női kezek a betegeknek nyújtandó terhesebb s nagyobb erőt igénylő ápolása férfi segítség nélkül mindenütt nem is elégségesek.
(kiadandó)

Flór
s.k.

- - - - -

Virág Gusztáv levele az Országos Kórodai Főá. Intézet hivatalából
a Debreceni Térparancsnokságnak!¹²

A Hadügyi Egészségi Osztálytól, 14.182/1422. H. sz. alatti e perczben vett megkeresés folytán, miszerint a Karczagi Kórház számára rögtön 100 db tépetnek küldése szükségeltetik, annál fogva, hogy az idézett hivatalos megkeresésnek elégtétessék, felkéretik a Térparancsnokság, hogy az álladalmi kórodai raktárhoz Czegléd-Komáromi házhoz haladék nélkül egy szállítókocsit rendelni szíveskedjék.

Kelt Debrecenben, máj. 14./49.

Virág Gusztáv

¹⁰ MOL H 85. HM eü. oszt. 1279/1849.

¹¹ MOL H 85. HM eü. oszt. 1427/1849.

¹² MOL H 85. eü. oszt. 73.